

ACTIEONDERZOEKER ALS IDENTITEIT

-De Cees bestaat niet -

Jan Geurts, In afscheidsbundel Cees Doets, 's Hertogenbosch/Cinop 2007

De uitnodiging om in een afscheidsbundel iets over Cees te schrijven, dwingt om je bezig te gaan houden met hem. Dat is best ingewikkeld omdat ik veel verschijningsvormen ken. De Cees bestaat niet. Ondanks zijn leeftijd is hij nog altijd een harde fietser met verassende versnellingen vooral berg op, een manager met een juiste combinatie van rationaliteit en emotie, een aardige kerel en trouwe maat, een beleidsactor die niet houdt van een polonaise. Het moet immers niet te gek worden in dit land.

Alweer zo'n vijfendertig jaar geleden had ik het voorrecht met Cees als actieonderzoek kennis te maken. Over deze Cees wil ik het hier hebben in de hoop dat zijn vertrek bij Cinop hem er niet van weerhoudt onze discussie hierover door te zetten. Mensen zijn immers in staat om zich ook in de derde fase verder te blijven ontwikkelen. Om hem hierbij te helpen stel ik aan het eind voor dat Cees zijn identiteit als actieonderzoeker nog een keer oppakt.

1. Functionele identificatie

Samen met Ger van Enkevort zijn Cees en ik eind jaren zestig/begin jaren zeventig bezig geweest een boek te schrijven over actieonderzoek. Het is niet helemaal afgekomen, maar heeft wel zijn sporen nagelaten. Mijn afstudeerscriptie als sociaal pedagoog ging over deze manier van onderzoek en een tiental jaren later is Cees gepromoveerd op dit onderwerp. Ons zoeken naar een steviger band tussen theorie en praktijk moet worden geplaatst in de context van de toenmalige Nijmeegse pedagogiek. Met veel gedonder en gehierie werd de omslag gemaakt van een meer geesteswetenschappelijke naar een empirisch analytische wetenschap. De subfaculteit pedagogiek trok hem aan om deze nieuwe richting mee vorm te geven. Als een van de zeer weinige studenten pedagogiek met empirische belangstelling trok ik met Cees op. We deden voor het NCVO te Amersfoort onderzoek naar de deelname en uitval in de volwasseneducatie. Carl Doerbecker was onze leermeester in het maken van passende onderzoeksdesigns en het hanteren van geavanceerde analysetechnieken.

Omdat de pedagogiek toch vooral een praktische wetenschap was die de wereld niet slechts wil kennen om te weten hoe de dingen zijn, maar vooral om beter te kunnen handelen, bleef ons boeien hoe we het empirisch analytisch denken konden inzetten voor pedagogische actie. Zoals al gezegd vonden we in Ger van Enkevort een medestander. Van zijn rijke kennis en ervaring op het gebied van het zoeken naar een koppeling tussen theorie en praktijk hebben we dan ook ruim gebruik kunnen maken. Door de jaren heen is deze verbinding steeds opnieuw onderwerp van gesprek gebleven tussen Cees en mij. Soms intensief en dan weer een tijd op een laag pitje. Je zou het functionele identificatie kunnen noemen: elkaar beter willen begrijpen omdat je een belang, een gezamenlijk doel deelt.

2. Exemplarisch praktijkonderzoek

In 1982 is Cees gepromoveerd op een studie over "Exemplarisch praktijkonderzoek". Zijn proefschrift opnieuw doorbladerend, ontdek ik dat het meer aandacht van mijn kant had verdiend en –gek genoeg- wellicht ook van Cees en zijn Cinop Expertisecentrum. De suggesties die hij toentertijd heeft gedaan voor een meer handelingsgerichte onderzoeksbenadering, zijn nog steeds waardevol en actueel. Overigens is het typisch Cees om al in de eerste alinea van de studie zijn werk en activiteiten te relativiseren. Hij wijst erop dat het betwijfelen van het praktisch nut van onderzoek ongetwijfeld niet alleen met aardse zaken te maken heeft, maar vooral ook met de existentiële wanhoop die veel mensen niet vreemd is.

Weer op beide benen staand, is hij van mening dat het pogen te bereiken van evidence based concepten een te hoog gegrepen doel is voor onderzoekers. De feitelijk onderwijssituatie is zo complex dat een een-op-een toepassing van een bepaalde theorie geen zin en nut heeft. Een benadering die mikt op een stelselmatige uitbouw van practice based evidence heeft daarom zijn voorkeur. Verwerving van meer kennis is noodzaak omdat de onderwijspraktijk nu vooral moet handelen op basis van veelal te impliciete kennis die bestaat uit een combinatie van ervaring, intuïtie en gezond verstand. Exemplarisch onderzoek kan volgens hem het praktisch handelen een explicietere kennisbasis geven. Met de term exemplarisch geeft hij tegelijk aan dat het product van het onderzoek contextspecifiek, dus bruikbaar voor de onderzochte praktijk, maar ook dat de kennis opgeschaald kan worden omdat deze is verworven als een exemplaar uit meerdere praktijksituaties.

Het is niet doenlijk hier de rijke manier waarop Cees zijn eigen vorm van actie- of handelingsonderzoek met de naam: exemplarisch praktijkonderzoek kort uit de doeken te doen. In een poging om hem recht te doen, pak ik een aantal essentiële punten uit het handelingsrepertoire dat hij voor de praktijkonderzoeker heeft ontwikkeld.

Ten eerste gaat het om de hoofdkeuze. De onderzoeksactiviteiten dienen gericht te zijn op het leveren van bruikbare en praktisch relevante kennis. Er hoeft dus niet krampachtig te worden gepoogd de twee echt verschillende werelden: die van de wetenschap en die van de praktijk, met elkaar te verzoenen. Uitgaande van de praktijk dient te nagegaan wat de theorie te bieden heeft. Cees positioneert zich zo als een klassieke pragmatist evenals bijvoorbeeld Dewey. Het gaat hierbij om een wijsgerige stroming die de mens als handelend wezen centraal stelt en die ervan uitgaat dan handelen en denken in dienst staan van een door praktische problemen opgeroepen reconstructie van de omgeving. Het praktijkonderzoek moet dus niet alleen bij het verwerven van kennis de praktische bruikbaarheid en nut als vertrekpunt kiezen, maar ook als toetsteen voor de uiteindelijke waarde van de opgedane kennis.

Een volgende essentiële keuze is dat Cees zich laat kennen als constructivist. Op veel plaatsen in de studie valt te lezen dat het gewenste praktijkonderzoek niet losgezien kan worden van de mensen en groepen waarom het gaat. Geheel volgens de toenmalige pedagogiek legt hij overigens een meer morele dan feitelijke relatie met deze leertheorie. Zo dient het praktijkonderzoek instrumenteel pragmatisme te vermijden en de explicitering van doeleinden in de opzet van het onderzoek mee te nemen. Anders gezegd, het onderzoek is waardegebonden en hoort rekening te houden met behoeften en belangen van betrokkenen. Omdat hij ook spreekt over het actorgebonden karakter van de kennisproductie is ook sprake van een minder morele en meer reële verbinding: hoe wordt er feitelijk geleerd? Hierdoor ontstaat in het praktijkonderzoek een open oog voor het gegeven dat mensen hun eigen werkelijkheid actief scheppen. Ze doen wat ze doen omdat ze reageren op de werkelijkheid zoals ze die zelf construeren. Mensen en groepen zijn geen object maar subject in het onderzoek. Waardevol is ook dat hij in het handelingsrepertoire veel aandacht geeft aan de interactieprocessen tussen onderzoeker en actoren en ook aan de context waarin ze gezamenlijk handelen.

Als intermezzo wil ik opmerken dat in het proefschrift wordt benadrukt dat een vaste verbinding tussen het product (het hierboven als eerste genoemde kenmerk) en het proces van het verwerven van kennis (het tweede hoofdkenmerk) noodzakelijk is. Het gewenste product indiceert in belangrijke mate welke vorm van onderzoek het meest geschikt is. Dit proces bepaalt op zijn beurt weer de uiteindelijke inhoud van het product. Kennis kan met andere woorden niet los gezien worden van de gevolgde methode om kennis te verwerven. Het gevaar van ontkoppeling van beide is dat ieder vruchteloos zijn eigen spel gaat spelen wat

gemakkelijk leidt tot overspecialisatie en l'art pour l'art. Ik heb dit hier als intermezzo opgenomen omdat in een notendop zo duidelijk wordt hoe funest de gevolgen (kunnen) zijn van de duidelijke scheiding tussen het wat (kwalificatiedossiers) en het hoe (competentiegericht onderwijs) in het mbo.

Een derde en laatste kenmerk dat ik hier wil opsommen is de noodzaak van geëngageerdheid van de onderzoeker met de praktijk. Door de vele overwegingen die Cees maakt om te komen tot een adequaat handelingsrepertoire voor de praktijkonderzoeker, dreigt dit belangrijke kenmerk te weinig op te vallen. Tegenover de neutrale en objectieve houding die het traditionele wetenschappelijke onderzoek vraagt, zet hij het belang van een geëngageerde en actieve inzet van de praktijkonderzoeker. Door een dergelijke bijdrage aan het oplossen van de problematiek zal de onderzoeker het vertrouwen winnen van de actoren waardoor de betrouwbaarheid en validiteit van de kennis eerder toe- dan afneemt. De praktijkonderzoeker zal dus eerder een oplossingsgericht perspectief (ontwerpen) moeten hanteren dan een probleemgerichte benadering (verklaren). Cees noemt dit een ontwikkelingskader. De onderzoeker heeft daarom een dubbel perspectief. Zijn activiteiten zijn zowel gericht op verbetering van een aantal elementen in de praktijksituatie als op het zorgen voor het verwerven van kennis: het onderzoeksproduct. Ik wil de lezer niet onthouden dat dit dubbele perspectief wordt aangeduid als de dubbele zoeklichtfunctie.

3. Strategische kwestie

De afgelopen jaren ben ik vrij intensief bezig in samenwerking met het Cinop Expertisecentrum om voor het beroepsonderwijs onderzoek te doen dat inzet op het versterking van het eigen vermogen van scholen om hun onderwijs te verbeteren. Een zeer praktijkgericht vraagstuk. De hernieuwde confrontatie met het proefschrift van Cees doet me ontdekken dat ik maar ook het Expertisecentrum te weinig hebben geprofiteerd van het handelingsrepertoire dat hierin is uitgewerkt. We hebben te veel gevaren op eigen impliciete kennis die voortkomt uit beschikbare ervaring, intuïtie en gezond verstand en zo de expliciete kennis over praktijkonderzoek die dichtbij beschikbaar was, niet of nauwelijks gebruikt. Hierdoor rijst bij mij de vraag: hoe kan deze scheiding tussen denken en doen het best worden begrepen? Betrokken willen beslist de verbinding, maar komen er blijkbaar niet toe. Volgens mij wijst het erop dat de context voor het uitvoeren van kwalitatief hoogstaand praktijkonderzoek niet krachtig genoeg is, waardoor er van leren op dit gebied te weinig terecht komt. Kortom, de beroepsvorming of professionalisering is niet goed geregeld. Er zijn wel individuen met belangstelling en interesse, maar er bestaat geen traditie dat onderzoekers elkaar aanspreken op dit domein en door kennis en ervaring willen en moeten leren om vooruit te komen. Het praktijkonderzoek moet het nog te veel hebben van de eigenzinnige "Einzeltanger".

Het gaat er dan ook om de professionalisering op het gebied van actie- of handelingsonderzoek beter te organiseren. Voorop dient hierbij te staan dat de huidige organisatie die gebaseerd is op de kwaliteiten van individuele onderzoekers opgeschaald dient te worden naar het niveau van werkverbanden zodat individu en organisatie elkaar gaan versterken. De strategische kwestie is: hoe kan er beter gebruik gemaakt worden van elkaars kennis en vooral ook hoe kan worden gezorgd dat die kennis steeds beter gaat voldoen aan de behoeften en belangen van scholen voor beroepsonderwijs. Deze strategische kwestie vraagt om een antwoord vanuit een diepgaande kennis van het domein en om het vermogen om daadwerkelijk invloed uit te oefenen in complexe verhoudingen. Inhoudelijke overpeinzingen en belangenafweging moeten hierbij elkaar afwisselen. Dit vraagt om bemoeienis vanuit de top: de directeur. En...die gaat juist weg.

Cees, gezien deze strategische kwestie, stel ik voor dat je nog een keer je identiteit als actieonderzoeker fors en duidelijk oppakt en dat je op een of andere manier gaat bijdragen aan het ontstaan van een sterkere onderzoeksgemeenschap op dit gebied. In het nawoord op je proefschrift heb je hierover al enige waardevolle dingen gezegd. Ik maak uit je zoeken naar een optimale organisatie tussen de praktijkgemeenschap en de onderzoeksgemeenschap op dat het niet zo zeer gaat om de vraag welk wetenschapsconcept het best aan de praktijk tegemoet kan komen, maar veel eer hoe met een opvatting van goede wetenschap vaak ook een concept van goede praktijk wordt uitgedragen. De verbinding ontstaat dan als het ware organisch, als vanzelf. Inmiddels weten we dat dit laatste in elk geval niet klopt.